

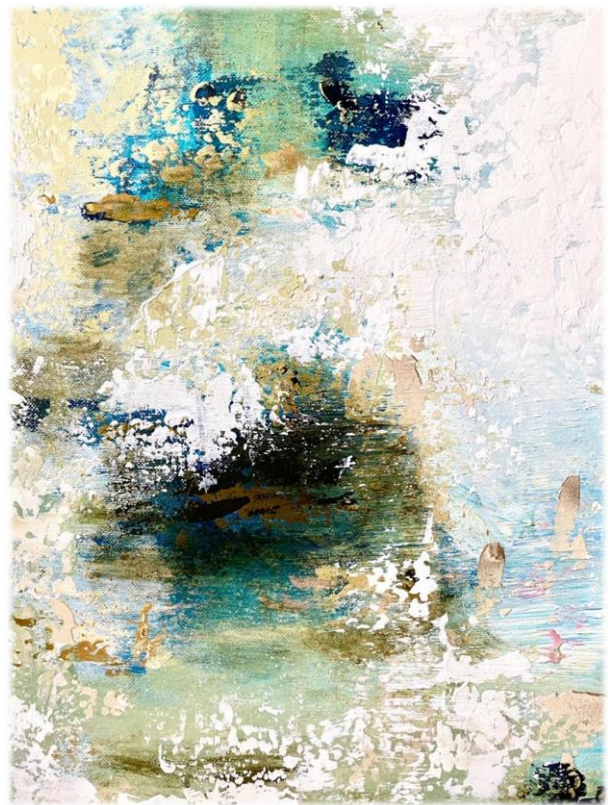
Systemiajattelun menetetty maine

Jarl Wahlström

PsT, professori emeritus

Tiivistelmä

1980-luku, jonka puolivälissä Perheterapia-niminen lehti perustettiin, oli tapahtumarikas vaihe perheterapian historiassa. Vuosikymmenen alussa oli systeemisen perheterapian niin sanottu Milanon koulu-kunta tullut hallitsevaksi suuntaukseksi monissa Euroopan maissa, myös Suomessa. Vuosikymmenen loppuun mennessä oli kritiikki milanolaista systeemistrategista työtappaa kohtaan kasvanut ja perheterapia-istuntoja keskustelullisina kohtaamisina luonnehtivat ajattelu- ja toimintatavat saaneet yhä enemmän kannatusta. Tämä käänne heijastuu edelleen alan teoriaa ja käytäntöä koskevissa pohdinnoissa systemiajattelua ja perhevuorovaikutusta pelinä kuvaavaa käsitteellistämistä vieroksuvana diskurssina. Tässä artikkelissa kysyn, onko tämä ”maineen menetys” täysin oikeutettu ja onko irtiotto systeemiteoriasta ja etenkin interventiomallista, vaikkakin yhtäältä perusteltu, toisaalta myös kaventanut perhe- ja pariterapeuttien liikkumatilaa auttamistyössä.

Johdanto

Olin Perheterapialehden päätoimittajana kahtena eri toimikautena. Niistä ensimmäinen sijoittui vuosiin 1989–1992, mikä oli kiinnostavaa aikaa perheterapian historiassa. Systeminen perheterapia oli 1970- ja erityisesti 1980-luvulla noussut kenttää hallitsevaksi suuntaukseksi. Lähestymistavan valovoimaisimmaksi keskuukseksi nousi niin sanotun Milanon työryhmän instituutti, johon useilla suomalaisillakin perheterapeuteilla muodostui välitön kontakti koulutuksen ja konsultaatiotoiminnan puitteissa.

Suomen mielenterveysseuran järjestämässä perheterapiakoulutuksessa, johon itse osallistuin 1980-luvun alkupuolella, toteutettiin moniteoreettista mallia. Samalla kuitenkin todettiin systemisen näkökulman toimivan koulutuksen integroivana kehyksenä (Aaltonen, Hätönen, & Rinne 1994). Toki systemisten perheterapioiden joukossa oli useita eri suuntauksia ja koulukuntia, joita Ben Furmanin päätoimittajakaudella esiteltiin runsaasti myös Perheterapialehdessä. Näitä olivat muiden muassa erilaiset lyhytterapiat, strateginen ongelmanratkaisuterapia, strukturaalinen perheterapia sekä edellä mainittu milanolainen systeminen perheterapia. Viimeksi mainittua oli kehittänyt nelihenkinen työryhmä, johon kuuluivat psykiatrit Mara Selvini-Palazzoli, Luigi Boscolo, Gianfranco Cecchin ja Guliana Prata.

Niin sanottu Milanon koulukunta sai alkunsa, kun Selvini-Palazzoli vuonna 1967 aloitti yhteistyössä Boscolon kanssa anorexia nervosa- ja skitsofreniapotilaiden perheterapiakokeilun (Selvini-Palazzoli 1974). Työskentelyn teoreettinen viitekehys oli aluksi ollut psykoanalyttinen, mutta vuonna 1971 oli tehty tietoinen päätös siirtyä yhdysvaltalaisen kulttuuriantropologi Gregory Bateson ympärille muodostuneen Palo Alto -ryhmän teoksessa *Pragmatics of human communication* (Watzlawick, Beavin & Jackson 1967) kuvatun mallin mukaiseen työskentelyyn. Tässä vaiheessa Milanon ryhmään liittyivät myös Cecchin ja Prata. Työryhmän uuteen systeemiajatteluun perustuvan 19 skitsofreniapotilaan ja heidän perheensä hoitokokeilun tulokset raportoitiin kirjassa *Paradox and counterparadox* (Selvini-Palazzoli, Boscolo, Cecchin & Prata 1978a).

Milanon ryhmän työmalli

Milanolaisessa alkuperäisessä työmallissa terapiaistunto jakautui viiteen jaksoon. "Esi-istunnossa" käytiin läpi olemassa oleva tieto perheestä ja asetettiin hypoteesi tulevaa tiedonhankintaa jäsentämään. Toinen jakso oli varsinainen perhehaastattelu, jossa yhden terapeutin toimiessa haastattelijana työryhmän muut jäsenet seurasivat istuntoa yksisuuntaisen peili-ikkunan takaa. Haastattelun aikana terapeutti keräsi ainoastaan tietoa, eikä pyrkinyt vaikuttamaan perheeseen. Kolmantena jaksena oli työryhmän keskinäinen neuvottelu, jossa esille tulleet seikat punnittiin. Tässä neuvottelussa muotoiltiin terapeutin interventio, joka yleensä sai perheelle annettavan viestin tai määräyksen

muodon. Terapiaistunnon neljäs jakso olikin tämän yleensä tarkoin muotoillun ja joskus kirjallisenakin annetun intervention antaminen perheelle. Lopuksi työryhmä piti vielä, perheen lähdettyä, "jälki-istunnon", jossa muun muassa kirjattiin odotuksia intervention vaikutuksista.

Milanon ryhmä näki toimintansa alkuvaiheessa Pragmatics-kirjan mukaisesti perheen kyberneettisenä, itseään säätelevänä järjestelmänä, jolla on vahva pyrkimys homeostaattiseen muuttumattomuuteen. Perheen sisäisen vuorovaikutuksen ymmärrettiin muodostuvan perheenjäsenten toistensa suhteen tekemistä siirroista, joista vähitellen kehittyi itseään toistuva, redundantti peli. Yhden perheenjäsenen oirekäyttäytyminen tulkittiin tärkeäksi osaksi pelin kokonaisuutta. Batesonin teoriaa seuraten "perhepelin" sääntöjen nähtiin operoivan lähes yksinomaan niin sanotulla analogisella kommunikaation tasolla, minkä takia yritykset saada perheenjäsenet sanallisten tulkintojen avulla oivaltamaan kanssakäymisensä kaavaa olivat tuomitut epäonnistumaan. Terapeuttisen toiminnan tavoitteena oli pyrkiä perheen pelin kuvaamiseen koko systeemin tasolla ja tämän jälkeen suunnata siihen interventioita, jotka tekisivät pelin jatkumisen mahdolliseksi.

Perheen patologisen – siis oirekäyttäytymistä ylläpitävän – pelin pysäyttämiseen löydettiin vähitellen eri interventioita. Näistä keskeisimpiä olivat positiivinen konnotaatio ja vastaparadoksi. Positiivinen konnotaatio perustui näkemykseen esille tulevasta oireesta tai ongelmasta ratkaisuna (tai ratkaisuyrityksenä) perheen vaikeaan elämäntilanteeseen. Siinä tuotiin esille mitä myönteistä oirekäyttäytymisessä oli koko perhesysteemin kannalta. Tämä oli luonnollisesti perhettä hämmentävä uudelleenmäärittely. Hämmennys ei liittynyt pelkästään siihen, että se, mikä oli koettu hankalaksi, nostettiin toivotuksi, vaan erityisesti siihen, että oirekäyttäytyminen liitettiin interventiossa perhesysteemin kaikkien muiden jäsenten käyttäytymiseen.

Vastaparadoksi interventiona perustui näkemykseen oirekäyttäytymisestä ilmaisuna tilanteesta, jossa perhe on juuttunut omaan paradoksaaliseen peliinsä. Paradoksaalisuus muodostui siitä, että kaksi tai useampi, keskenään vastakkaista pyrkimystä pyrittiin toteuttamaan samanaikaisesti. Paradoksaalisuus näkyi esimerkiksi niin, että anorektikko pyrki syömättömyydellään olemaan samanaikaisesti sekä riippuvainen että itsenäinen tai että toisilleen vastakkaisia kasvatuseriaatteita kannattavat vanhemmat olivat yhtä aikaa lapselleen sekä sallivia että vaativia.

Työryhmä näki myös perheen toiveen hoitoon tullessa paradoksaalisena – toivottiin oireen poistamista koskematta perhesysteemin sisäisiin suhteisiin. Vastaparadoksin yleisin muoto interventiona olikin muuttumattomuuden tarjoaminen muutoksen kontekstissa. Tämä tapahtui, kun terapeutit neuvoivat tai määräisivät perhettä jatkamaan käyttäytymistään kuten ennenkin. On huomattava, että tällainen "systeemin määräys" (johon useimmiten sisältyi myös "oireen määräys") aina tapahtui yhteydessä positiiviseen konnotaatioon ja

yleensä määreellä "toistaiseksi". Tässäkin oli siis pohjana näkemys oireesta ratkaisuna tai ratkaisuyrityksenä. Interventiona vastaparadoksi loi uuden kontekstuaalisen kehyksen oirekäyttäytymiselle, mikä haastoi perheen ajattelua ja uskomuksia. Yhden perheenjäsenen ongelmallinen käyttäytyminen, joka oli nähty käsittämättömänä ja vähintään ei-toivottavana, ellei suorastaan pahana, tarjottiin nyt terapeuttien taholta jollakin tavalla myönteisenä ja asiana, johon ei ehkä aivan heti pitäisi puuttua.

Milanon ryhmälle tuli tavaksi, osittain olosuhteiden sanelemana, pitää noin kuukauden välejä istuntojen välillä. Vähitellen tälle käytännölle muodostui myös teoreettinen ja menetelmällinen perustelu. Huomattiin, että pitkä väliaika mahdollisti terapeuttisen intervention kumuloitumisen suhdejärjestelmässä. Systemisesti ajatellen kahdellakaan jäsenellä ei voi olla sama asema systeemissä, ja näin myös intervention vaikutus kuhunkin perheenjäseneseen oli erilainen. Interventio oli odottamaton, perheen pelin sääntöjen vastainen, ja jokaisen oli etsittävä oma tapansa sopeutua siihen. Seuraus tästä oli, että kaikkien osapuolten oli reagoitava jokaisen toisen välittömään reaktioon ja näin interventio vasta ajan kuluessa aiheutti jälkikaikua läpi koko suhdejärjestelmän.

Systeemisen ajattelu- ja työtavan kritiikki

Boscolon ja Cecchinin kansainvälisen koulutustoiminnan tuloksena alkoi eri maissa, erityisesti Euroopassa mutta myös Pohjois-Amerikassa, muodostua milanolaisen systeemisen perheterapian mallin mukaan toimivia työryhmiä (Campbell & Draper 1985). Myös Suomessa omaksuttiin tämä työtapana. Useasti kuitenkin osoittautui, ettei uusissa konteksteissa mallin mukaisten systeemistrategisten interventioiden soveltaminen aina tuottanut odotettua tulosta.

Kansainvälisessä perheterapeuttisessa kirjallisuudessa alkoikin 1980-luvulla tulla yhä enemmän esille milanolaiseen systeemiseen lähestymistapaan kriittisesti suhtautuvia puheenvuoroja ja julkaisuja. Kritiikin olennainen sisältö oli systeemiseen ja kyberneettiseen ajatteluun oletetusti sisältyvä vaikeus nähdä yksittäiset ihmiset ja perheet sosiaalisina ryhminä kulttuurissa toimivina ja keskinäisiin keskusteluihin osallistuvina. Katsottiin, että tämä vaikeus esti perheterapeutteja näkemästä asiakkaitaan ihmisinä, jotka tuottavat merkityksiä, tulkitsevat todellisuutta, pyrkivät ymmärtämään ja toimimaan sosiaalisessa todellisuudessa. Koettiin systeemisen lähestymistavan helposti johtavan mekanistiseen ja yksilön kokemusta ohittavaan ajattelutapaan.

Usein terapeutit myös kokivat interventioiden yksisuuntaisen tarjoamisen perheille epämukavana. Tunnetun norjalaisen perheterapeutin ja niin sanotun reflektiivisen tiimin työtavan kehittäjän Tom Andersenin (1987) etäännyminen milanolaisesta toimintamallista perustui hyvin pitkälle tällaiseen tunteenomaiseen eettiseen kritiikkiin. Kuten Rautiainen ja Rautkallio (2023, 63) Andersenin elämäntyötä kuvailevan kirjan esittelyssään kuvaavat:

Reflektiivisen tiimin syntyprosessin kerrotaan pohjautuvan tähän järkkymättömään pohdintaan ja vastausten muotoilun muuttaneen lopulta perheterapian paradigman "emotionaaliseksi käänneeksi perheterapiassa". Tässäkin kirjassa, kuten muissakin Andersenin julkaisuissa, reflektiivisen tiimin synty kuvataan hyvin emotionaalisenä ja henkilökohtaisesti häntä itseään koskettavana tapahtumasarjana. Se huipentui eräänä päivänä vuonna 1985 käytännön kokeiluksi Tromsan yliopistossa, jolloin Tom työtovereineen ehdotti erään perheen terapiaistunnossa, että sekä perhe, terapeutit että taustatiimi olisivatkin yhdessä "sisäpuolella" yhteisessä pohdiskelevassa tilassa. Tom kirjoittaa myöhemmin (s. 215), että "uusi reflektiivinen moodi teki meistä enemmän kuuntelijoita ja vähemmän puhujia ja huomiomme kiinnittyi enemmän siihen, miten ihmiset ilmaisivat itseään." "Sisäpuolella" myös loukkaavan puheen mahdollisuus väheni lisäten eettisyyttä terapiaoihin.

Andersenin kritiikki ja ehdotukset työtapojen muutoksiin sai laajasti vastakaikua. Suomessa niillä oli merkittävä vaikutus Jaakko Seikkulan (1991) ja kollegojen Keroputaan sairaalassa kehittämään niin sanotun avoimen dialogin työtapaan. Kuten Andersen, myös Seikkula

(2023, 211–212) perustelee perheterapeuttisen työtavan muutosta vahvasti emotionaalisen ja eettisen näkemyksen perustalta:

Miksi dialoginen käytäntö on niin auttavaa. Parhaimmillaan siinä kiteytyy rakkauden teko myös meille ammattilaisille. Kaiken keskiössä on toisen kärsivän kunnioittaminen ehdoitta ja sellainen kunnioitus voi auttaa kohtaamisen syntymistä. Dialogisessa auttamistyössä erilaiset terapeuttiset tekniikat eivät ole keskiössä, vaan näyttämölle astuvat elämän perusarvot. Rakkautta ja toisen ehdoitta kunnioittamista tärkeämpää perusarvoa on vaikea kuvitella. Mikä parasta: Se on kaikkein auttavinta ja parantavinta.

Nämä eettiseen epämukavuuden tunteeseen perustuvat irtiotot alkuperäisestä milanolaismallista olivat eräs ulkoinen syy sille, että myös mallin teoreettisia perusteita alettiin kyseenalaistaa. Tein itse psykologian väitöskirjaa (Wahlström 1992) samoina vuosina kuin olin Perheterapialehden päätoimittajana. Systemisessä työtavassa tapahtunut murros oli keskeisessä osassa väitöstutkimusta. Esitin siinä, että sen yhtenä tärkeänä pontimena oli myös milanolaisen systeemisen perheterapian sisällä tapahtunut kehitys. Nimittäin jo tiedonhankintamenetelmäänsä kuvaavassa artikkelissaan (Selvini-Palazzoli, Boscolo, Cecchin, & Prata 1980) Milanon ryhmä esitti olettamuksenaan, että heidän niin sanottu sirkulaarinen haastattelumenetelmänsä sinänsä, ilman loppuinterventiota, voisi tuottaa terapeuttista muutosta.

Alkoi vaihe, jossa Milanon työryhmä alkoi kiinnostua itsestään perhettä havainnoivana systeeminä. Samalla ajateltiin, että havainnoivan systeemin (siis terapeuttisen työryhmän) tutkivan huomion kohteena oleminen lisäisi myös perhesysteemin sisäistä informaatiota sen omasta tilasta. Tällä tavalla sirkulaarisella haastattelulla olisi niin sanottu negentrooppinen eli jäsenystä lisäävä vaikutus perhejärjestelmään. Seuraava askel oli se, että koko terapeuttista systeemiä – siis terapeuttien ja asiakkaiden muodostama kokonaisuutta – alettiin tarkastella itseään havainnoivana ja sen kautta kehittyvänä vuorovaikutusjärjestelmänä.

Boscolo on myöhemmin suullisesti esittänyt arvionsa, että sirkulaarinen haastattelutekniikka oli Milanon ryhmän tärkein innovaatio. Hän piti sitä interventiotekniikoita tärkeämpänä. Cecchin puolestaan on määritellyt Boscolon ja oman suhteensa niin sanottuun postmilanolaisuuteen seuraavasti: "Minä en näe mitään postmilanolaista terapiaa, sillä me teemme sitä jo itsekkin: jos milanolaisella terapialla tarkoitetaan paradoksia ja vastaparadoksia, niin mekin olemme postmilanolaisia" (Furman 1990, 23).

Näkökulman muutos ajattelussa toi toisen asteen kybernetiikan, struktuurideterminismin ja koevoluution käsitteet systeemisen perheterapian piiriin ja johti käytännössä kieleen ja keskusteluun liittyvien kysymysten ajankohtaistumiseen teoreettisessa kehittämissä (katso esimerkiksi Haarakangas 1997). Perheterapialehden haastattelussa merkittävä yhdysvalta-

lainen perheterapeutti Carlos Sluzkin totesi havainnoijan liittäminen kokonaisuuteen, toisen asteen kybernetiikan periaatteiden mukaisesti, merkinneen siirtymistä "maailmasta tuolla ulkona" keskustelun maailmaan (Wahlström & Borchers 1991). Hän katsoi, että tähän mallien tasolla tapahtuneeseen muutokseen liittyi käytännön tasolla avautumista kohti demokraattisempaa suhdetta asiakkaiden ja työntekijöiden välillä. Samalla tämä merkitsi myös yhteiskunnallisten ja poliittisten teemojen – kuten naisten ja vähemmistöjen asemat – uudelleen korostumista perheterapialiikkeessä.

Tässä muutoksen virrassa tein oman väitöskirjani, jonka pyrkimyksenä oli selvittää, minkälainen kuva perheterapiasta voidaan konstruoida, kun sitä lähestytään keskusteluna. Kaikki tämä näkyi varmaan jollakin tavalla myös ensimmäisen päätoimittajakauteni Perheterapialehden sivuilla. Ainakin ensimmäisessä pääkirjoituksessani (Wahlström 1989), jonka otsikkona oli "Keskustelu jatkuu".

Paradigman muutos?

Perheterapian aate- ja tiedehistoriaa pelin käsitteen ja siitä esitettyjen tulkintojen kautta tarkastelevassa artikkelissaan Sampolahti ja Laitila (2021) esittävät, ettei perheterapiassa mikään paradigma ole koskaan saanut sellaista asemaa, että voitaisiin oikeutetusti puhua normaalitieteestä Thomas Kuhnin (1962/1994) tarkoittamassa mielessä. Ehkäpä näin, mutta ajattelen, että 1980-luvulle tultaessa systeminen ajattelu yleensä ja milanolainen systemisen perheterapian malli erityisesti olivat lähellä tällaista ajattelutapoja normearaavaa paradigmaattista asemaa. Niinpä voisi myös luonnehtia mallin kritiikkiä ja irtiottoa siitä saman vuosikymmenen loppupuolella ja seuraavan alkupuolella eräänlaisena paradigman vaihdoksena.

Tämä ainakin pienimuotoinen paradigman vaihdos näkyi konkreettisella tavalla 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa toimineessa perheterapian vaativan erityistason koulutuksessa, johon osallistuin. Koulutus oli järjestetty niin, että koulutusryhmä toimi kliinisenä työryhmänä, joka otti vastaan asiakasperheitä Jyväskylän yliopiston tiloissa. Koulutuksen alussa noudatettiin edellä kuvattua perinteistä milanolaista työjärjestystä, jossa istunto jakautui työryhmän esikeskusteluun, varsinaiseen haastatteluun, jota työryhmä seurasi yksisuuntaisen peilin takaa, työryhmän keskinäiseen niin sanottuun taukokeskusteluun ja loppuistuntoon, jossa perheelle annetaan työryhmän lausunto eli interventio. Kuitenkin koulutuksen myöhemmässä vaiheessa siirryttiin reflektiivisen tiimin mukaiseen työtapaan, jossa koko työryhmä oli yhdessä terapiahuoneessa perheen kanssa koko istunnon ajan tai ainakin osan aikaa ja työryhmäkeskustelu tapahtui perheen kuullen. Työryhmän toteuttamista videoiduista istunnoista muodostui väitöskirjani aineisto. Olen toisaalla (Wahlström 2001) esittänyt erästä työryhmän varsin jännitteistä sisäistä taukokeskustelua, joka mainiosti kuvastaa siirtymää kohti konstruktionistista ajattelua.

Itse väitöskirja (Wahlström 1992) on näyte paradigman muutoksesta. Sen alkuosassa esitetään systeemisen perheterapian ja sen eri suuntausten peruskäsitteitä ja työkäytäntöjä, mutta aineiston tarkastelussa näitä en ensisijaisesti soveltanut. Tavoitteeksi tuli keskusteluissa tapahtuvien merkitysten muutosten kuvaaminen diskurssianalyttisesti tarkastellen (katso Suoninen & Wahlström 2009). Yhteenvedossa kuitenkin totesin, ettei merkitysten muodostaminen ole ensisijaisesti kognitiivinen ja tulkitseva prosessi vaan retorinen tapahtuma, joka liittyy sosiaalisten suhteiden muodostamiseen ja ylläpitämiseen. Systeemisen ajattelun kaikkia voi tunnistaa esittämissäni huomioissa: kun tietystä merkityksenannosta pidetään kiinni, pysyy myös suhteen määrittely muuttumattomana ja suhteiden määrittelyn vaikeus puolestaan yhdistyy merkitysten muodostamisen vaikeuteen. Väitöskirjaa voitaneenkin lukea yrityksenä kuvata, miten jotkut systeemiset ilmiöt saivat ilmauksensa terapeuttisen työskentelyn kielellisesti välittyneessä vuorovaikutuksessa.

Menetetty maine?

Miten tämän päivän keskusteluissa nähdään systeemijattelun merkitys ja asema perheterapian kentällä? Kysymys on tietysti laaja ja seuraavassa käsittelen asiaa vain yhden puheenvuoron kautta, nimittäin tarkastelemalla aiemmin mainitsemani Sampolahden ja Laitilan (2021) Perheterapialehdessä julkaistua artikkelia. Artikkelin kohteena on siis pelin käsite ja siitä esitetyt tulkinnat perheterapian eri traditioissa. Kuten edellä totesin, oli käsite "perhepeli" (tai "perheen peli", englanniksi "family game") eräs keskeinen Milanon työryhmän alkuvaiheen ajattelutyökalu. Sampolahden ja Laitilan tarkastelussa milanolainen mallinnus tuleekin yhdeksi keskeiseksi kohteeksi.

Sampolahden ja Laitilan (2021) lähtökohtana on varsin yleisesti todettu psykoterapian alan, ja siinä omalta osaltaan perheterapian, käsitteellinen ongelmallisuus – samoja ilmiöitä kuvataan eri käsittein ja termein, käsitteitä lainataan (usein melko kriittikittömästi) muilta tieteenaloilta ja käsitteiden määrittely jää usein löyhäksi. Kirjoittajat toteavat, että psykoterapian käsitteet ja termit usein palvelevat enemmän eri psykoterapiasuuntauksien identiteetin luomista ja vahvistamista, kuin keskeisten ilmiöiden teoreettista haltuunottoa. Tästä seuraa se, että eri käsitteiden vaikutushistoria eri psykoterapiamenetelmien teorian ja käytäntöjen kannalta on monimuotoinen ja usein jopa ristiriitainen. Tällaisina psyko- ja perheterapian käsitteet eivät ole kirjoittajien mielestä ostensiivisiä, tiettyyn havaittavaan ilmiöön viittaavia, vaan konstruktivisia, tiettyä ilmiötä tietynlaisena tuottavia ja pitkälti metaforien tavoin toimivia.

Tästä yleisestä teesistä kirjoittajat lähtevät tarkastelemaan "pelin" käsitteen asemaa perheterapian historiassa. Pelejä on yleisesti lähestytty kahdesta erilaisesta näkökulmasta – yhtäältä pelit kulttuurihistoriallisina artefakteina ja toisaalta matemaattisloogisina ongelmina. Sampolahden ja Laitilan (2021, 28) mielestä perheterapiassa perheissä

pelattavien vuorovaikutuspelien kulttuurinen ja humaani tulkinta jäi syrjään, kun pelejä alettiin tarkastella matemaattisina ja kyberneettisinä ongelmina:

Kun peliteoriaa on sovellettu ihmisten välisen yhteistoiminnan tarkasteluun, ei ole pelkästään hyödynnetty pelitutkimuksen tuloksia, vaan samalla näihin peliteorian sovellutuksiin on kulkeutunut peliteoriaan sisältyviä olettamuksia ihmisen ihmisyyden ja inhimillisen kanssakäymisen luonteesta. Silloin pelaaminen ei näyttäyty pelin ja leikin alkuperäisessä humanissa ja kulttuurisessa kontekstissa, vaan osana ihmiselle mahdollista laskennallista ja hyötyä maksimoivaa maailmasuhdetta. Kuten myöhemmin tulemme näkemään, psykoterapian käsittämisessä tämä on johtanut ajattelutapoihin, joissa korostuvat psykoterapia tietämisenä, vallankäyttönä ja manipulaationa.

Sampolahden ja Laitilan (2021) luennassa systeemisen perheterapian pelikäsitteen katsotaan mieltävän perheen vuorovaikutusta matemaattisloogisen peliteorian mukaisena rationaalisenä säännön seuraamisena. Kirjoittajien näkemyksen mukaan siinä katsantokannassa "(k)ysymykset inhimillisen toiminnan peruuttamattomasta irrationaalisuudesta ja ristiriitaisuudesta tai perheenjäsenten yksilöllisistä strategioista eivät olleet ajankohtaisia" (s. 30), eikä kulttuurinen leikitutkimus löytänyt tietään perheterapeuttiseen tutkimukseen ja ajatteluun. Mutta voiko tähän tulkintaan yhtyä? Kun ajattelemme eri tavoin systeemistä ajattelua edustaneiden Jay Haleyn, Salvador Minuchinin, Maurizio Andolfin, Carlos Sluzkin ja monen muun metaforisia, pretend- ja enactmenttyyppisiä työtapoja, mitä muuta ne oikeastaan ovat kuin leikkiä?

Väite inhimillisen toiminnan irrationaalisuuden ohittamisesta erityisesti milanolaisessa työtavassa tuntuu oudolta, kun koko edellä mainittu kirja *Paradox and counterparadox* (Selvini-Palazzoli, Boscolo, Cecchin, & Prata 1978), johon artikkelissa viitataan, pyrki nimenomaan inhimillisen toiminnan irrationaalisuuden ymmärtämiseen. Se, että yksittäisen perheenjäsenen oirekäyttäytyminen nähtiin ymmärrettävänä perheen vuorovaikutuksen systeemisen kokonaisuuden kannalta, ei mielestäni suinkaan tarkoittanut sitä, että vuorovaikutus olisi nähty "rationaalisenä" tai "tarkoituksenmukaisena" näiden sanojen tavanomaisessa merkityksessä.

Sampolahden ja Laitilan (2021) mielestä matemaattisesti orientoitunut peliteoria mahdollisti kyllä teoreettista tutkimusta ja kliinisten innovaatioiden syntyä, mutta ei psykoterapian vuorovaikutuksellisen tilanteen mikroanalyttista tutkimusta. Mutta onko oikeutettua luonnehtia Milanon ryhmän pelikäsitteen käyttöä matemaattisesti orientoituneen peliteorian mukaiseksi? Oma käsitykseni on, että Milanon työryhmän tapa käyttää "perhepeli"-käsitettä oli kyllä yhtäältä metaforinen. Perheen vuorovaikutus nähtiin "pelinä", jossa "säännöt" rakentuivat "peliä pelatessa", siis historiallisesti muovautuneina ja perheenjäsenten toimintaan sitoutuneina. On vaikea nähdä, että tässä vertauskuvallisessa kielenkäytössä olisi sitouduttu matemaattisloogiseen peliteoriaan.

Samalla on toisaalta todettava, että vuonna 1971 tapahtunut siirtyminen psykoanalyttisesti informoidusta systeemiajatteluun perustuvaan työmenetelmään perustui Pragmatics-kirjan tarkkaan lukemiseen ja myös Paul Watzlawickin kutsumiseen ryhmän työnohjaajaksi (Boscolon eri yhteyksissä antamat suulliset tiedonannot). Pragmatics-kirjan luonnehdinnat inhimillisen kommunikaation käytännöistä ja ongelmista perustuvat Gregory Batesonin kulttuuriantropologisiin havaintoihin ihmisryhmien välisistä konflikteista ja hänen teoriaansa kommunikaation eri tasoista ja muodoista. Teoria kuvaa, miten nämä luovat mahdollisuudet konfliktien eskaloitumiseen, kaksoisviestintään ja hämmentäviin paradokseihin ihmisten välisessä kanssakäymisessä (Bateson 1936; 1973). Voi siis todeta, ettei Milanon ryhmän pelikäsitteen käyttö ollut pelkästään metaforinen, vaan myös tutkimuksellisiin havaintoihin ja teoreettisiin analyysiin pohjautuva – siis tässä mielessä ostensiivinen.

Kun lukee Milanon työryhmän tapauskuvauksia, mielikuva interventoiden johtamisesta jonkun algoritmin seuraamisen tuloksena jää todella kauaksi. Pikemminkin toiminta näyttäytyy usein intuitiivisena ja jopa impulsiivisena, mutta itse asiassa eri interventiotyypit oli johdettu juuri edellä mainitusta Batesonin kulttuurisesti perustellusta systeemisestä kommunikaatioteoriasta (Boscolo, Cecchin, Hoffmann, & Penn, 1987; Selvini-Palazzoli, 1980; Selvini-Palazzoli, Boscolo, Cecchin, & Prata, 1977; 1978b; 1980). Sampolahti ja Laitila (2021) tulkitsevat milanolaisen pelikäsitteen oletettavan perhepelin rakentuvan ”jäännöksettä sille määriteltyjen sääntöjen perusteella” ja näin ”pelimetaforasta suodattuiivat pois sekä yksilöllisyys että pelaaminen” (s. 32). Kuitenkin Milanon ryhmän toimintaa dokumentoiduissa julkaisuissa esitellään lukuisia tapauskuvauksia, joissa annetut interventiot on yksilöllisesti varioitu. Tuodaan vahvasti esille, ettei oletuksena suinkaan ollut, että interventio aina vaikuttaisi samalla tavalla kontekstista riippumatta. Työryhmän julkilausuttu odotus ja havainto oli, ettei intervention seurausta koskaan voinut ennustaa. Hypoteesin asettamisen ja kirjaamisen tarkoitus ei ollut sen todentaminen paikkansa pitäväksi, vaan pikemmin päinvastoin, hypoteesin muuttumisen dokumentoiminen intervention seurauksena.

Oman lähestymistapansa pohjalta Sampolahti ja Laitila (2021, 33) summaavat osuvasti sen, jota mielestäni voidaan kutsua systeemiajattelun maineen menetykseksi seuraavasti:

Systeemistä perheterapiaa voidaan pitää johdonmukaisena jatkona sille kehitykselle, joka alkoi 1950-luvun kommunikaatio- ja vuorovaikutus-tutkimuksista, ja joka muokkautui kyberneettisen mallin mukaisiksi tarkasteluiksi, joissa perheterapeutin rooliksi muotoutui paitsi *hän, joka tietää*, myös *hän, joka manipuloi*. Näin alkoi saada muotonsa se vastakkainasettelu, jota Harold Goolishian ja Harlene Anderson (1992) kutsuivat myöhemmin interventionismin ja noninterventionismin väliseksi ristiriidaksi.

Tuo "maineen menetyks" ei ole ollut vain opillisten erimielisyyksien ilmiö, vaan ollut vaikuttamassa konkreettisiin pohdintoihin ja valintoihin psykoterapiapalvelujen järjestämisen kentällä. Tapio Ikosen ja minun haastattelemana (Ikosen & Wahlström 2021) perheterapian emeritusprofessori Jukka Aaltonen kertoi tilanteesta, kun hän ja Yrjö Alanen olivat 1980-luvun alkupuolella silloisen Lääkintöhallituksen psykoterapiatoimikunnassa haastateltavina perheterapiaan liittyvistä asioista: "Silloin meille sanottiin, että ensin meidän pitää puhua siitä, onko perheterapia ylipäätään psykoterapiaa vai onko se kansalaisvalvonnan muoto." Miten keskustelu sitten lienee jatkunutkaan, mutta perheterapia tuli kuitenkin hyväksytyksi "vakiintuneeksi psykoterapiamuodoksi" Lääkintöhallituksen ohjekirjeessä 4/1984 Psykoterapian kehittäminen julkisessa terveydenhuollossa.

Mainettaan parempi?

1980-luvulla tapahtunut murros - ehkäpä paradigman muutos - perheterapeuttisessa ajattelussa ja työtavassa oli tärkeä ja mielestäni myös myönteinen. Taisin siihen itsekkin omalta osaltani osallistua ja olen kuvannut sitä siirtymisenä systeemeistä diskursseihin (Wahlström 1997) eli "maailmasta tuolla ulkona" keskustelun maailmaan, kuten Carlos Sluzki edellä mainitsemassani perheterapian kolmannen maailmankongressin yhteydessä Jyväskylässä vuonna 1991 tehdyssä haastattelussa sen kuvasi. Irtiotto sen kaltaisesta interventiivisestä työtavasta, jota Milanon ryhmän strategissysteemin vaihe edusti, oli varmaan tarpeellinen.

Kuitenkin voidaan kysyä, menetettiinkö jotakin perheterapialle olennaista, kun alettiin kyseenalaistaa terapeuttien mahdollisuutta tai peräti oikeutta asemaan perheiden vuorovaikutuksen "ulkopuolisina" havainnoijina ja tulkitsijoina. Onko niin, että arkuus sen edessä, että tulisi määritellyksi positioon, jota Sampolahti ja Laitila (2021, 33) kuvasivat ilmaisuilla "hän, joka tietää", ja vielä pahemmin, "hän, joka manipuloi", sai perheterapeutit luopumaan tärkeästä tietämisen instrumentista - Batesonin kommunikaatioteoriaan perustuvan systeemiteorian käsitteistöä?

Ymmärrän täysin Tom Andersenin korostaman perheen kanssa "sisäpuolella" olemisen tärkeyttä, mutta mielestäni voi kysyä, eikö myös välillä "ulkopuolella" oleminen anna terapeutille mahdollisuuden tuoda keskusteluun jotain sellaista uutta, joka palvelee perheen ongelmallisen tilanteen helpottamisessa. Asiantuntijan "tietävän position" ideologissävytteinen totaalikieltäminen saattaa itse asiassa kaventaa perhe- ja pariterapeuttien liikkumatilaa auttamistyössä. Aarno Laitila (2004) onkin ansiokkaasti käsitellyt terapeutin asiantuntijuuden moniulotteisuutta väitöskirjassaan.

Jos pitäisimme systeemijattelun mahdollisesti ryvettyneen maineen palauttamista toivottavana, tämä varmaan tarkoittaisi myös systeemistrategisia interventioita koskevien

usein hyvin kielteissävytteisten tulkintojen uudelleen tarkastelua. Tuossa edellä mainitussa Jukka Aaltosen haastattelussa liikuttiin, muiden asioiden ohella, perheterapian historian ja aseman kysymysten ympärillä. Siinä käytiin myös oheinen ajatusten vaihto (Ikonen & Wahlström 2021, 132), johon mielelläni lopetan tämän artikkelin:

Jarl Wahlström: Tämä on hyvin mielenkiintoista sellaisesta näkökulmasta, että nykyisin Milanon työryhmän työstä luodaan sellaista kertomusta, että se oli hyvin mekanistista ja hierarkkista. Ehkä siinä oli sellaisiakin piirteitä, mutta on tärkeää huomata se antipsykiatriseen liikkeeseenkin liittyvä ajatus, että voidaan hoitaa vaikeitakin psykiatrisia häiriöitä ilman isoa hoitoapparaattia ja medikalistista ajattelua. Siinä on mukana myös se kulttuurinen puoli, että psykoosi on tila, joka on jollakin tavalla jaettu. Psykoosissa oleva ja psykoottisesti asioita tulkitseva ihminen ja hänen ympärillään olevat elävät yhdessä kompleksisessa ja paradoksaalisessa elämäntilanteessa, jossa on vaikea löytää ratkaisuja. Silloin se ei enää olekaan niin mekanistinen, vaan joitakin ihmisen perusongelmia tavoitteleva lähestymistapa.

Jukka Aaltonen: Milanon työryhmän ajattelussa oli myös myönteinen eettinen ulottuvuus. Se on jotain missä tämä sairaaksi määritelty pyrkii auttamaan toisia. Se oli tässä ajattelutavassa keskeistä. On myös toinen puoli, joka liittyy suomalaiseenkin todellisuuteen. Mitä tehdä, kun ihmiset tulevat niin pitkän matkan takaa? Milanoon tultiin kahden, kolmensadan kilomerin päästä, eikä köyhillä ihmisillä ollut mahdollisuutta matkustaa koko ajan. Täytyi olla jotain sellaista, jolla päästään johonkin oleelliseen nopeasti. Tämä on tärkeä eettinen näkökulma.

Lähteet

- Aaltonen, J., Hätönen, H. & Rinne, R. (toim.) (1994). *Suomalainen perheterapiakoulutus 1978–1994*. Helsinki: Suomen mielenterveysseura, koulutus- ja perheterapiakeskus.
- Andersen, T. (1987). The reflecting team: dialogue and meta-dialogue in clinical work. *Family Process*, 26, 415-428.
- Bateson, G. (1936). *Naven*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bateson, G. (1973). *Steps to an ecology of mind*. London: Paladin.
- Boscolo, L., Cecchin, G., Hoffman, L. & Penn, P. (1987). *Milan systemic family therapy*. New York: Basic Books.
- Campbell, D. & Draper, R. (toim.) (1985). *Applications of systemic family therapy*. London: Grune & Stratton.
- Furman, B. (1990). Cecchin uskoo tarinoihin. *Perheterapia*, 6(1), 20–23.

- Goolishian, H. & Anderson, H. (1992). Strategy and intervention or non-intervention: A matter of theory. *Journal of Marital and Family Therapy*, 18, 5–15.
- Haarakangas, K. (1997). Hoitokokouksen äänet. Dialoginen analyysi perhekeskeisen psykiatrisen hoitoprosessin hoitokokouskeskusteluista työryhmän toiminnan näkökulmasta. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 130. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Ikonen, T. & Wahlström, J. (2021). ”Siinä välkähtää tämä ulottuvuus”: Jukka Aaltonen perheterapiasta, kirjallisuudesta ja inhimillisyydestä. *Perhe- ja pariterapialehti*, 37(2), 121–135.
- Kuhn, T. (1962/1994). *Tieteellisten vallankumousten rakenne*. Suom. Kimmo Pietiläinen. Helsinki: Art House.
- Laitila, A. (2004). Dimensions of expertise in family therapeutic process. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 247. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Rautiainen, E-L. & Rautkallio, A. M. (2023). Tom Andersen: Matkantekoa ja käännekohtia. Kirja dialogisesta vuorovaikutuksesta ja kosketetuksi tulemisesta sekä psykiatrian toimintatapojen muutoksesta. *Perhe- ja pariterapialehti*, 39(1), 61–64.
- Sampolahti, T. & Laitila, A. (2021). Pelin käsitteestä ja sen vaikutushistoriasta perheterapiassa. *Perheterapialehti*, 37(1), 22–41.
- Seikkula, J. (1991). Perheen ja sairaalan rajasysteemi potilaan sosiaalisessa verkostossa. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research*, 80. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Seikkula, J. (2023). *Dialogi parantaa – mutta miksi*. Porvoo: Kuva ja Mieli.
- Selvini-Palazzoli, M. (1974). *Self-starvation - from intrapsychic to the transpersonal approach to anorexia nervosa*. London: Chaucer.
- Selvini-Palazzoli, M. (1980). Why a long interval between sessions? The therapeutic control of the family-therapist supra-system. Teoksessa M. Andolfi ja I. Zwerling (toim.), *Dimensions of family therapy*. New York: Guilford.
- Selvini-Palazzoli, M., Boscolo, L., Cecchin, G. & Prata, G. (1977). Family rituals: a powerful tool in family therapy. *Family Process*, 16, 445–453.
- Selvini-Palazzoli, M., Boscolo, L., Cecchin, G. & Prata, G. (1978a). *Paradox and counterparadox*. New York: J. Aronson.
- Selvini-Palazzoli, M., Boscolo, L., Cecchin, G. & Prata, G. (1978b). A ritualized prescription in family therapy: odd days and even days. *Journal of Marriage and Family Counselling*, 4, 3–9.

- Selvini-Palazzoli, M., Boscolo, L., Cecchin, G. & Prata, G. (1980). Hypothesizing-circularity-neutrality: three guidelines for the conductor of the session. *Family Process*, 19, 3–12.
- Suoninen, E. & Wahlström, J. (2009). Interactional positions and the production of identities: Negotiating fatherhood in family therapy talk. *Communication & Medicine*, 6, 199–209.
- Wahlström, J. (1989). Keskustelu jatkuu. *Perheterapia*, 5(1), 2.
- Wahlström, J. (1992). Merkitysten muodostuminen ja muuttuminen perheterapeuttisessa keskustelussa. Diskurssianalyttinen tutkimus. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 94*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Wahlström, J. (1997). Developments in family therapy - from systems to discourse. Teoksessa P. Hawkins ja J. Nestoros (toim.), *Psychotherapy. New perspectives on theory, practice and research*, 425–452. Athens: Ellinika Grammata.
- Wahlström, J. (2001). Terapeuttiset tarinajäsennykset ja toimijuuden restauraatio. Teoksessa R. Rinne ja J. Seikkula (toim.), *Ja äkisti uusi aikakausi. Professori Jukka Aaltonen, 60 vuotta*, 103-118. Helsinki: Suomen mielenterveysseura, Psykoterapiataitojen instituutti.
- Wahlström, J. & Borchers, P. (1991). Tohtori Carlos E. Sluzki: Terapeutit eivät ole naiveja keskustelijoita. *Perheterapia*, 7(4), 20–24.
- Watzlawick, P., Beavin, J. & Jackson, D. (1967). *Pragmatics of human communication*. New York: Norton.

